

VAN | TSO

Van Ticaret ve Sanayi Odası

A stylized map of Turkey and Iran. The Turkish part is colored red and the Iranian part is colored green. The text 'TÜRKİYE - İRAN İLİŞKİLERİ' is overlaid on the map.

TÜRKİYE - İRAN
İLİŞKİLERİ

www.vantso.org.tr

Genel Durum

İran ile 1996 yılında 1 Milyar Dolar civarında olan dış ticaret hacmimiz, 2008 yılı itibarıyla 10 Milyar Dolar'ı aşmıştır. Türkiye aleyhinde seyreden dış ticaret dengesi, İran'dan doğal gaz ithalatı ile birlikte son yıllarda daha da artmış ve 2013 yılı itibarıyla 14,6 Milyar Dolar'ın üzerinde gerçekleşmiştir. 2014 yılında 13,7, 2015 yılında ise 9.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İki ülke arasındaki dış ticaret dengesi Türkiye aleyhine ilerlemektedir.

Türkiye-İran Dış Ticaret Değerleri (bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	235.785	815.730	1.051.515	-579.945
2001	360.536	839.800	1.200.336	-479.264
2002	333.962	920.972	1.254.934	-587.010
2003	533.786	1.860.683	2.394.469	-1.326.897
2004	813.031	1.962.059	2.775.090	-1.149.028
2005	912.940	3.469.706	4.382.646	-2.556.766
2006	1.066.902	5.626.610	6.693.512	-4.559.708
2007	1.441.190	6.615.394	8.056.584	-5.174.204
2008	2.029.760	8.199.689	10.229.449	-6.169.929
2009	2.024.863	3.405.986	5.430.849	-1.381.123
2010	3.044.177	7.645.008	10.689.185	-4.600.831
2011	3.589.635	12.461.532	16.051.167	-8.871.898
2012	9.921.602	11.964.779	21.886.381	-2.043.177
2013	4.192.776	10.383.117	14.575.893	-6.190.341
2014	3.886.735	9.833.329	13.720.064	-5.946.594
2015	3.665.217	6.096.265	9.761.481	-2.431.048

Kaynak: TUIK

VAN-İRAN DIŞ TİCARET RAKAMLARI (DOLAR)

YIL	İTHALAT	İHRACAT
2013	21.341.307	12.791.466
2014	18.049.499	17.563.958
2015	11.727.258	14.093.343

TURİZM VERİLERİ (TÜRKİYE)

YIL	TURİST SAYISI
2013	1.196.801
2014	1.590.664
2015	1.700.385
2016 (AĞUSTOS SONU)	1.117.907

Dışa kapalı ekonomik yapısı, uyguladığı dış ticaret kontrolleri, yüksek gümrük tarifeleri, tarife dışı engeller, bankacılık ve ödemeye ilişkin sorunlar, iki ülke arasındaki ulaşım ağlarının yetersizliği ve sınır kapılarında karşılaşılan sorunlar gibi engeller nedeniyle 2003 yılına dek İran ile ticari ilişkilerimizin boyutu istenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Benzer sebeplerle İran pazarında Türk firmaları ile rekabet edecek Avrupa firmalarının sayısı da sınırlıdır. Böyle bir ortamda Türkiye'nin İran ile coğrafi ve kültürel bağlarını kullanarak pazarda mevcut Türk malı imajını daha da geliştirmesi ve diğer ülkelere kıyasla rekabet avantajı kazanması mümkün görülmektedir. İran aynı zamanda Türkiye'nin Orta Asya pazarlarına açılımında da en kısa güzergahtır.

Dış Ticaret İstatistikleri

Türkiye'nin İran'a ihracatında önem arz eden başlıca ürün grupları; altın, çelik profil, lif levha, otomotiv yan sanayi ürünleri, tütün ürünleri, sentetik iplik, inşaat aksamı, plastik levha ve elektrik motorları başta olmak üzere çok çeşitli sanayi ürünleri sayılabilir.

Türkiye'nin İran'a İhracatında Başlıca Ürünler

GTİP 4lü	Ürün Adı	2013	2014	2015
7113	Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası	17 779	818 503	857 622
4411	Lif levha, orta yoğunlukta	86 860	112 550	112 939
8708	Kara taşıtları için aksam, parçaları	62 197	78 254	83 876
8302	Adi metallerden donanım, tertibat vb. Eşya	41 285	76 988	32 120
2402	Tütün/tütün yerine geçen maddelerden purolar, sigarillolar ve sigaralar	49 908	68 590	78 736
9999	Başka yerde belirtilmemiş ürünler	74 744	65 414	42 815
2403	Homonize edilmiş tütün ve tütün yerine geçen madde hülusalari	63 097	64 502	54.621
4811	Kağıt/karton, selüloz vatka ve selüloz liften tabakalar	48 153	60 661	40 269
4418	Bina, inşaat için marangozluk, doğrama mamulleri	13 688	59 704	17 996
8481	Muslukçu, borucu eşyası-basınç düşürücü, termostatik valf dahil	47 245	59 164	47 540
7216	Demir/alaşimsız çelikten profil	59 706	55 670	19 536
5407	Sentetik iplik, monofil, şeritlerle dokumalar	40 399	55 495	48 804
8455	Metalleri haddeleme makineleri, bunların silindirleri	48 620	52 896	15 463
3004	Tedavide/korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	84 782	43 171	23 962
3506	Diğer müstahzar tutkallar, yapıştırıcılar	64 350	42 842	41 420
9619	Bebek bezleri, kadın hijyenik ürünleri	18 304	37 076	82 852
3921	Plastikten diğer levhalar, yaprak, pelikül, varak ve lamalar	30 426	34 757	31 318
3916	Plastikten monofil, çubuk, profiller-enine kesiti > 1mm.	30 100	33 648	21 542

8536	Gerilimi 1000 voltu geçmeyen elektrik devresi teçhizatı	22 970	33 353	44 795
8409	İçten yanmalı, pistonlu motorların aksam-parçaları	21 756	29 169	24 826
3919	Plastikten, yapışkan levha, yaprak, şerit, lam vb. Düz şekilde	20 589	27 846	7 788
3925	Plastikten inşaat malzemesi	14 610	26 343	14 506
8431	Ağır iş makine ve cihazlarının aksamı, parçaları	24 108	26 229	21 434
6006	Diğer örme mensucat	1 649	25 955	17 266
8544	İzole edilmiş tel, kablo; diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri; fiber optik k	15 057	25 900	10 436
4703	Sodalı ve sülfatlı odun hamuru	20 125	25 546	13 227
8418	Buzdolapları, dondurucular, soğutucular, ısı pompaları	7 057	24 989	25 482
3209	Sentetik polimerler esaslı; sulu ortamda eriyen/dağılan boya ve vernik	25 743	24 695	16 083
0802	Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş) (kabuğu çıkarılmış/soyulmuş)	7 341	24 474	35 403
7013	Masa, mutfak, tuvalet, ev tezyinatı vb için cam eşya	11 565	24 391	14 939
9403	Diğer mobilyalar vb. Aksam, parçaları	19 956	24 098	26 800
8479	Kendine özgü fonksiyonlu makine ve cihazlar	14 529	24 090	1 732
4413	Yoğunluğu artırılmış ağaç (bloklar, levhalar, şeritler/profil halinde)	14 470	23 424	24 421
8516	Elektrikli su ısıtıcıları, elektrotermik cihazlar (şofbenler)	16 670	22 161	14 843
8414	Hava-vakum pompası, hava/gaz kompresörü, vantilatör, aspiratör	10 295	21 192	14 209
7604	Alüminyum çubuk ve profiller	15 699	20 514	20 412
3402	Yıkama, temizleme müstahzarları-sabunlar hariç	13 860	19 901	14 817
	Toplam (Diğerleri Dahil)	4 192 511	3 888 292	3 665 217

İKİ ÜLKE ARASINDAKİ ANLAŞMA VE PROTOKOLLER

İki Ülke Arasındaki Ticaretin Altyapısını Düzenleyen Anlaşma ve Protokoller

Kaynak: T.C.Ekonomi Bakanlığı

Anlaşma / Protokol	Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	İmza Tarihi
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması		12.05.1980
Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması		09.03.1982
Ticaret Anlaşması	11.06.1997 (23016)	21.12.1996
Yatırımların. Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşması	25.02.2005 (25738)	21.12.1996
Deniz Ticaret Seyrüsefer Anlaşması	15.06.1997 (23020)	21.12.1996
Gümrük Konularında İşbirliği ve Karşılıklı İdari Yardım Anlaşması	01.08.2001 (24480)	23.11.2000
Türk Eximbank-İran İhracat Garanti Fonu (EGFI) Mutabakat Zaptı		14.06.2001
Türkiye- İran 16. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	17.04.2002 (24729)	26.12.2001
Çifte Vergilendirmeyi Önleme (ÇVÖ) Anlaşması	09.10.2003 (25254)	17.06.2002
Karma Ulaştırma Komisyonu Mutabakat Zaptı	22.01.2003 (25001)	26.09.2002
Veterinerlik Alanında İşbirliği Anlaşması	15.01.2003 (24994)	02.10.2002
Türkiye-İran 19. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı		21.02.2007
Ortak Ticaret Komitesi 3. Dönem Toplantısı		13.12.2007
Türkiye-İran Sınır Ticareti Ortak Komitesi 4. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı		31.05.2008
Türkiye-İran Sınır Ticareti Ortak Komitesi 5. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı		12.10.2008
Enerji Mutabakat Zaptı		17.11.2008
Türkiye-İran 20. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı		26.11.2008
Türkiye-İran 4. Dönem Ortak Ticaret Komitesi Mutabakat Zaptı		27.04.2009
Türkiye-İran Sınır Ticareti Ortak Komitesi 6. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı		07.2009
Türkiye-İran 20. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı		03.02.2010

24 Mayıs 2007 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) Ticaret Anlaşması, İran ile Türkiye arasındaki ticaretin artırılması ve bölgede ekonomik entegrasyonun sağlanması yolunda önemli bir husus olup; Van Gölü Kuzey Geçiş Projesi’nin ilerleyen yıllarda tamamlanması ile iki ülke arasındaki taşımacılığın süresinin kısılması ve taşınan yük miktarının artması, böylece bölge içerisinde ticaret ve yatırım koridorlarının geliştirilmesi mümkündür.

İhracat Potansiyeli Olan Başlıca Sektörler

İran ekonomisi bir dönüşüm yaşamaktadır. Özellikle turizm, enerji, bankacılık, petrokimya, telekomünikasyon, ulaştırma ve otomotiv sektörlerinde büyük fırsatlar sunulmaktadır.

İran’ın turizm altyapısı uluslararası standartlarda geniş bir turist kitlesini ağırlamak için yeterli değildir. İran’ın turizm altyapısının oluşturulmasında, özellikle havaalanı, karayolu, otel ve konaklama tesislerinin inşası, modernizasyonu ve işletilmesi konusunda iş imkanları mevcuttur. Ayrıca İran ile deniz taşımacılığı konusunda, özellikle Hazar Denizi’nde ve Karadeniz’de ortak faaliyetler yürütülebilir.

Türkiye-İRAN Yatırım İlişkileri

1983 yılında İran’da faaliyetlerine başlayan Türk müteahhitleri ve müşavirlik firmaları, 20 yıl aradan sonra 2004 yılından itibaren İran pazarına yeniden girmiştir. Türk firmaları İran’da bugüne kadar toplam 531 Milyon Dolar değerinde 22 adet proje üstlenmiştir.

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, İran Enerji Bakanlığı ile 14 Temmuz 2007 tarihinde imzalanan Ortak Mutabakat Zaptı çerçevesinde, Güney Pars Doğal Gaz Sahası’nın Geliştirme ve Üretim Projesinin 22–23–24 nolu fazlarını üstlenmiştir.

Tahran’da çoğu ithalat ve ihracat ile ilgilenen 100’e yakın Türk firması faaliyet göstermektedir. Tebriz’de 2005 yılında kurulan, ülkenin ilk ve tek Serbest Yabancı Yatırımcı Bölgesi’nde Türk işadamlarına ait 38 yatırım bulunmakta olup; bunların ikisi % 100 Türk sermayesi ile kurulmuştur. Ayrıca Türkiye-İran sınırında yakın zamanda bir ortak sanayi bölgesi kurulması da gündemdedir.

İKİ ÜLKE ARASINDAKİ TİCARETTE YAŞANAN SORUNLAR

İRAN İLE TİCARETTE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türk firmaları açısından uygun bir pazar olmasına rağmen, yoğun dış ticaret bürokrasisi ve mevzuatı, birtakım keyfi uygulamalar, piyasa ve denetim mekanizmasının işleyişindeki istikrarsızlık ve teknolojik yetersizlikler gibi sorunlar, İran pazarının firmalarımız için yeterli düzeyde sürdürülebilir olmaması sonucunu beraberinde getirmektedir. Devlet yapısının ağır işlemesi, kendini bütün alanlarda göstermekte ve yapılan işlemlerin nispeten uzun sürmesine yol açmaktadır.

İran'da çalışan yabancı personelden kanunda belirlenen miktarlar üzerinden vergi alınması ve bu matrahın yüksek olması, iş adamlarının karşılaştığı sorunlardan biri olup, yurt dışı çıkışlarında yatırımcılarımızdan istenen çıkış vizesi de bir diğer bürokrasiyi teşkil etmektedir. İkili ticarete karşılaşılan diğer sorunlar arasında ise; sınır kapılarındaki altyapı, personel, teçhizat ve donanım yetersizlikleri, İran'da bazı Türk ürünlerinin taklit edilmesi (cam mamulleri, hazır giyim markaları, bazı gıda maddeleri vb.), marka ve patent mevzuatının yetersizliği, Türk ve İran Bankaları arasında geçmiş dönemde yaşanan sorunlar nedeniyle teminat mektuplarının tanınmasında ve akreditiflerin açılmasında karşılaşılan problemler, standart ve kalite alanlarında karşılaşılan sorunlar yer almaktadır.

Orta Asya Cumhuriyetleri'ne yönelik ihrac ürünlerimizin sevkiyatında bir geçiş ülkesi konumunda olan İran ile kara taşımacılığı alanındaki ilişkilerimizde ortaya çıkan sorunlar, bu ülkelere yönelik ihracatımızı da olumsuz yönde etkilemektedir. Öte yandan, İran'ın Avrupa ülkeleri ile yaptığı ticarete Türkiye geçiş ülkesi konumunda olup, büyük bir TIR filosuna sahip olan İran, Türkiye ve Avrupa ülkelerinden yaptığı ithalatın İran plakalı araçlarla yapılması için zorlayıcı önlemler de almaktadır.

Türkiye ve İran'ın bazı ortak değerlere, kültürel benzerliklere ve ortak bir sınıra sahip olması ve İran'da çok sayıda Türkçe konuşan insanın bulunması gibi nedenlerle ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi açısından büyük bir avantaj mevcut bulunmaktadır. Bu avantajın iyi değerlendirilmesi her iki ülke menfaatleri açısından da büyük önem taşımaktadır. İran nüfusunun yaklaşık % 40'ını Türk kökenli Azeri nüfus oluşturmaktadır. Özellikle Doğu ve Batı Azerbaycan, Ardebil ve Zancan eyaletlerinde Türkçe çok yaygın olarak konuşulmaktadır. Ayrıca, ülke genelinde geniş bir kitle tarafından Türk televizyonlarının izlenmesi nedeniyle Türkçe konuşabilen insan sayısı artmaktadır. Buna ilaveten Türk üniversitelerinden mezun olan çok sayıda İranlı meslek sahibi ve iş adamı, ilişkilerin geliştirilmesi açısından büyük bir potansiyel teşkil etmektedir. Ancak her ülkede olduğu gibi, İran'da da Türkçe bilmeleri avantajına sığınarak bazı küçük ölçekli firmalarımızı mağdur eden bazı kişilere rastlanabilmektedir. Bu nedenle İranlı firmalarla ticari bağlantı kuracak Türk firmalarına mutlaka yazılı bir sözleşmeye dayanarak, uluslararası ticarî kurallar çerçevesinde, akreditifli

çalışmaları ve İran'la ticari tecrübesi olmayan ihracatçılarımızın kesin bağlantıya girmeden önce mutlaka T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği ile irtibata geçmeleri tavsiye edilmektedir.

Özellikle İslam devrimi sonrası ticari yaşamın kendine özgü özellikler kazandığı İran'da ticari acenta ve distribütörlük aracılığı ile iş yapma biçimi oldukça yaygınlaşmıştır. Bu bakımdan İran pazarına girmek isteyen Türk iş adamlarının bu ülkede bulacakları bir acenta ya da aracı, çok işlerine yarayabilir. İran'a tekstil ve dokuma ürünleri ithalatı yasak olmasına karşın bu ülke piyasasının Türk malı kumaş ve giysilerle dolu olması, acenta ve distribütör yapısının pratik yararını kanıtlayan güzel bir örnektir. Nitekim fiyatları Avrupa ülkelerine göre ucuz sayılan ve kaliteli bulunan Türk ürünlerine de oldukça rağbet edilmektedir. Devletin ekonomideki ağırlığı sebebi ile tek ürünlü pazara sahip olan İran'da, lüks tüketim malları sınırlı sayıda bulunmakta ve cazip bir pazar olma özelliğini sürdürmektedir.

Son dönemde ülkemizde yaygınlaşan ISO 9000 standartları İran'da da geçerlidir. Öte yandan İran'a ihraç edilecek her nevi ambalajlı mamullerin üzerinde kolay okunabilir ve anlaşılabilir Farsça kullanım bilgilerinin bulunması, bu ülke yasaları uyarınca zorunludur. İran'da Merkez Bankası sıkı bir kambiyo kontrolü uygulamaktadır ve yaptığı ihracat karşılığı parasını Türkiye'ye transfer edecek olan iş adamlarının akreditif seçeneğini kullanmaları halinde İran Merkez Bankası onayını almaları zorunludur.

İranlı firmaların ithalat yapabilmesinin, alacakları döviz tahsisatı ve ithal iznine bağlı olması, yürürlükte olan ihracat karşılığı ithalat uygulamasının, ülkemiz için Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine kıyasla çok düşük oranda tatbik edilmesi, teyitli akreditif açılmaması, Türk bankaları tarafından verilen teminat mektuplarının İran bankalarınca kabul edilmemesi ve ayrıca İran'ın ithalat rejiminde çok sık değişiklikler yapılması iş adamlarımızın dikkate alması gereken diğer konular arasındadır.

10 Mart 2009 tarihli ve 27165 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar" ile bankaların konvertibl kabul edecekleri ve akreditif açacakları döviz cinsinin belirlenmesi ile ilgili Merkez Bankasının tek düzenleyici kurum olma özelliği kaldırılmış ve Merkez Bankası'nın yanı sıra tüm bankalara kendi işlemlerinde sözkonusu döviz cinslerini belirleme yetkisi getirildiği belirtilmiştir. Yine, yakın dönemde Fars Haber Ajansı, İran 'İhracatı Geliştirme Bankası'nın döviz sepetine Türk Lirası'nı da ekleme kararı aldığını duyurup, İranlıların bundan sonra, ihracat, ithalat ve bankacılık işlemlerinde istemeleri halinde Türk Lirasını kullanabilecekleri kaydedilmiştir.

Bununla beraber, gerek bankalarımızın çekinceleri ve gerekse de sağlıklı ödeme siteminin tam anlamıyla kurulamamış olması sebebiyle, ihracatçılarımızın İran'a yapacakları ihracatlarında ödemelerin garanti altına alınabilmesi ve İhracat Kredi Sigortası önem arz etmektedir. Bu meyanda, İran başta olmak güneydeki komşu ülkelere yönelik olarak uygulanacak İhracat Kredi Sigortası limitlerinin mümkünse artırılması, bunun özellikle bölge ülkeleri ile ticaret yapan firmalarımıza duyurulması ve sigorta maliyetlerinin ihracatçılarımıza yüksek külfet getirmeyecek şekilde düzenlenmesi ile alternatif ödeme ve sigorta sistemleri üzerinde çalışmaların yapılmasının ikili ticarete firmalara cesaret vereceği düşünülmektedir.

İran'a yapılacak her türlü ithalatta İran Ticaret Bakanlığı'nın ve o ürün ile ilgili Bakanlığın izni zorunludur. Bunun yanında kimi dönemlerde iç fiyatları aşağı çekebilmek amacıyla özellikle bazı tarım ürünlerine ihracat yasağı getirilebilmektedir. Son olarak İran'da, özellikle Tahran'da, düzenlenen uluslararası ihtisas fuarlarına Türk ihracatçıların katılımı ve müteahhitlik hizmetleri alanında işbirliği yapılması tavsiye olunmaktadır. İki ülke arasında yer alan, başta Gürbulak olmak üzere, Esendere ve Kapıköy Gümrük Kapılarında yaşanan altyapı eksikliklerinin giderilmesine yönelik çalışmalar ise Gümrük Müsteşarlığı tarafından sürdürülmektedir.

İran'dan yurt dışına yapılacak döviz havalelerinde ve akreditif açılması işlemlerinde gerekli dövizin Riyal karşılığının bankaya yatırılmasını müteakip, banka vasıtasıyla Merkez Bankası'ndan temin edilmesi veya ihracatçı şirketlerin yaptıkları ihracat karşılığı yurt dışından temin ettikleri dövizin kullanılması önem arz etmektedir.

İran ile iş yapan firmalar peşin ödeme, akreditif, vesaik mukabili veya mal mukabili ödeme yöntemlerini kullanabilmekte olup; uygulamada iki çeşit ödeme yönteminin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, ithalatçı İran firmasının gerçekleştireceği ithalat tutarında meblağı (ya da bu meblağa tekabül eden gayrimenkulü) bankasına bloke/ipotek ettirmesi ve bankanın da bu blokaj (ya da ipotek) karşılığında parayı yurt dışındaki ihracatçı firmaya transfer etmesi ve azami bir yıl sonra parayı ithalatçı firmadan tahsil ederek blokajı/ipoteği çözmesi şeklindedir. Böylece ithalatçıların nakit ödeme sorunu aşılmaktadır. İkinci ve daha riskli bir yöntem ise adeta bir banka ve bir gümrük komisyoncusu gibi çalışan "sarraf"ların aracı olarak kullanılmasıdır. Bu yöntemde ithalâtçının ithal etmek istediği mala ilişkin ödemeyi çalıştığı sarrafa vermesinden sonra, ihracatçı da malı sarrafın (ithalatçının değil) adına ve genellikle CIF teslim şekli üzerinden göndermektedir. Sarraf, gelen malı alıcısına, parayı ise satıcısına teslim etmekte ve bu işlem için önceden anlaşılan komisyonu alarak görevini tamamlamaktadır.

Bunlarla beraber, 26 Temmuz 2010 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararla İran'a yaptırımlar konusunda ABD ve AB tarafından uygulanacak yaptırımlar önem arz etmekte olup, bu meyanda özellikle ödemelerin bankacılık kanalıyla yapılmasında bir takım endişeler firmalarımız tarafından dile getirilmekte ve bankalar akreditif konusuna sıcak bakmamaktadır. Bununla ilgili bu soruna bir çözüm bulunması konusu aciliyet arz etmektedir.